

18.9.2017

EOAK/4378/2017

Ratkaisija: Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Juha-Pekka Konttinen

ENNALTA ILMOITTAMATON TARKASTUSKÄYNTI: AURINKOLAHDEN RYHMÄKOTI
Pöytäkirja

Aika: 13.7.2017 klo 14.00–16.00

Paikka: Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden Aurinkolahden ryhmäkoti kehitysvammaisille ja autismin kirjon henkilöille

Läsnä: Oikeusasiamiehen kansliasta:
Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Juha-Pekka Konttinen
Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Minna Verronen

Aurinkolahden ryhmäkodista:
Johtava ohjaaja - - -

1 TARKASTUKSEN TOIMITTAMISESTA

Tarkastus tehtiin ennalta ilmoittamatta.

Tarkastuksen aluksi selvitettiin uusien erityistehtävien vaikutuksia laillisuusvalvojan tarkastustoimintaan.

Eduskunnan oikeusasiamies on nimetty YK:n kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan (OPCAT) tarkoittamaksi kansalliseksi valvontaelimeksi. Tässä tehtävässä oikeusasiamies tekee tarkastuksia paikkoihin, joissa pidetään vapautensa menettäneitä henkilöitä, kuten esimerkiksi erilaisiin laitoksiin, hoitopaikkoihin tai asumisyksiköihin.

YK:n vammaissopimuksen ratifioinnin myötä (10.6.2016) eduskunnan oikeusasiamiehestä on tullut osa yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaista rakennetta, jonka tehtävänä on edistää, suojella ja seurata vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista. Tämän vuoksi oikeusasiamies kiinnittää tarkastuksilla erityisesti huomiota muun muassa toimitilojen esteettömyyteen sekä vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden toteutumiseen ja osallistumisen mahdollisuuksiin.

Oikeusasiamiehen kanslian erityisenä tarkastusteemana vuonna 2017 on tehokkaat oikeussuojakeinot. Tämän vuoksi tarkastuksella kiinnitettiin erityisesti huomiota siihen, millä tavalla asiakkaat ja heidän läheisensä voivat käyttää asiakkaille kuuluvia oikeussuojakeinoja kuten muistutusta ja kantelua sekä säännönmukaisia muutoksenhakekeinoja.

2 TARKASTUKSEN TOIMITTAMINEN

Ennen tarkastusta tarkastajilla oli käytössään Helsingin sosiaali- ja terveysvirastosta hankittu pysyväisohje 1.2.2017 (PYSY132) ”Tahdosta riippumattomaan erityishuoltoon määrääminen ja rajoitustoimenpiteet kehitysvammaisten henkilöiden erityishuollossa” ja Valviran tekemän webropol-kyselyn (kehitysvammaisten itsemääräämisoikeus 2017) vastaukset koskien Aurinkolahden ryhmäkotiä.

Tarkastuskäynnin aluksi johtava ohjaaja - - - kertoi ryhmäkodin toiminnasta, asukkaista ja henkilökunnasta. Lisäksi keskusteltiin muun muassa rajoitustoimenpiteiden käytöstä, kirjaamiskäytännöistä, lääkehuollon toteuttamisesta ja asukkaiden osallistumismahdollisuuksista.

Pyydettiin tarkastuskäynnin aikana jäljennökset:

- satunnaisesti valitun asukkaan valvotun liikkumisen rajoitustoimenpidepäätöksestä sekä muutoksenhakuohjauksesta ja päätöksen tiedoksiantomenettelystä,
- satunnaisesti valitun asukkaan itsemääräämisoikeussuunnitelmasta (suunnitelma itsenäisen suoriutumisen ja itsemääräämisoikeuden tukemiseksi),
- lista kirjatusta suojatoimenpiteistä seurantajaksolla 1.1.2017–30.6.2017,
- Ryhmäkodin henkilökuntaluettelo (vakanssit 20.6.2017)

Tarkastuksen jälkeen tarkastajille toimitettiin pyydetyt ryhmäkodin omavalvontasuunnitelma ja käytössä oleva IMO-käsikirja sekä lisäselvitys erään asukkaan rajoitustoimenpidepäätöksestä.

Aurinkolahden ryhmäkodin johtavalla ohjaajalla on ollut mahdollisuus kommentoida tarkastuspöytäkirjan luonnosta.

3 TARKASTUKSEN KOHDE JA HAVAINNOT

3.1 Yksikön toiminta Aurinkolahden ryhmäkoti sijaitsee kauniissa ympäristössä Helsingin Vuosaarella meren rannalla. Kaikki palvelut ovat melko lähellä. Kauppakeskus Columbus, Vuotalo ja terveysasema ovat kävelymatkan päässä. Liikenneyhteydet ovat hyvät, metro ja bussi kulkevat vierestä. Ulkoilumaastot ovat hyvät, ryhmäkodissa ulkoillaan paljon ja liikutaan kaupungilla.

Aurinkolahden ryhmäkoti tarjoaa asumis-, lyhytaikais- ja kriisijaksopalveluita aikuisille psykososiaalista ja emotionaalista tukea tarvitseville kehitysvammaisille henkilöille. Kysymyksessä on vaativaa autettua asumista (tehostettu palveluasuminen) 24 tuntia vuorokaudessa tarjoava vahvasti resursoitu yksikkö, jolla on mahdollisuus ottaa myös haastavasti käyttäytyviä kriisiasiakkaita. Kaikki asiakkaat olivat helsinkiläisiä. Asiakkaille on tehty erityishuolto-ohjelmat kaupungin sosiaalitoimessa.

Ryhmäkodin ensimmäisessä kerroksessa on kolme tukiasuntoa ja kaksi lyhytaikaispaikkaa (tilapäisasumista, muutoin asuvat omassa kodissa) sekä yksi kriisipaikka. Kriisipaikalla asiakkaat ovat keskimäärin 1–2 kuukautta kerrallaan. Toisessa kerroksessa on seitsemän asuntoa vakituisesti asuville henkilöille.

Kaikissa asunnoissa on tilavat huoneet ja omat kylpyhuoneet, tukiasunnoissa myös avokeittiöt ja omat sisäänkäynnit. Molemmissa kerroksissa on yhteiset ruokailu- ja oleskelutilat televisioineen. Talon kellarikerroksessa yhteisessä käytössä on sauna, kylpyamme ja pyykinhuoltotilat. Asiakkaiden yhteydenpitoa läheisiin ja vieraisiin ei ole rajoitettu. Periaatteessa myös yövieraita voi käydä.

3.2 Havaintoja palveluista

Aurinkolahden ryhmäkodissa jokaiselle asukkaalle pyritään räätälöimään omannäköinen elämä, joka muodostuu asukkaan omista toiveista ja tarpeista lähtevistä asioista: opiskelu, työ, vapaa-aika, harrastukset, sosiaaliset suhteet, elämisen ja asumisen taitojen harjoittelu. Ryhmäkodin omaa työ- ja päivätoimintaa järjestetään henkilöille, jotka eivät käy opiskelemassa tai päivä-/työtoiminnassa kodin ulkopuolella.

Lääkäripalvelut järjestetään normaalisuusperiaatteen mukaan Vuosaaren terveysasemalla ja kehitysvammapoliklinikalla, josta tulevat myös muut asiantuntijapalvelut (esim. psykologi, puheterapeutti jne.) Kehitysvammapoliklinikan kautta asiointi onnistuu ja esimerkiksi hammashoito toimii hyvin.

Henkilökunnan kanssa käydyissä keskustelussa nousi esille ongelmia, joita esiintyy kehitysvammaisten henkilöiden asioidessa tavanomaisissa somaattisten terveydenhoidollisten kysymysten kanssa terveysasemalla. Ryhmäkodin johtavan ohjaajan mukaan terveydenhuollon kysymysten parantamisesta ja haasteiden

ratkaisemisesta on neuvoteltu Vuosaaren terveysaseman henkilökunnan kanssa.

Keskustelun aikana nousi esille myös haasteita, jotka koskevat kehitysvammaisten henkilöiden mielenterveys- ja päihdepalvelujen saantia. Johtavan ohjaajan mukaan esimerkiksi Auroran mielenterveyspäivästyksessä kehitysvammaisia asiakkaita käännytetään joissain tilanteissa liian helposti takaisin ryhmäkotiin.

Monille asukkaille on myönnetty kaupungin vammaispalveluista 15-30 tuntia kuukaudessa henkilökohtaista apua kodin ulkopuolisiin toimintoihin.

3.3 Henkilökunta

Aurinkolahden ryhmäkodissa oli 20.6.2017 päivitetyn tiedon mukaan yhteensä 18 vakanssia. Selvityksen mukaan Aurinkolahden ryhmäkodissa on erityisosaamista hoitaa, ohjata ja tukea henkilöitä, joilla on psykososiaalisen ja emotionaalisen tuen tarvetta.

Ryhmäkodissa on valmius kohdata haastavia tilanteita ja henkilökunta on koulutettu AVEKKI-mallin mukaan. AVEKKI on aggression ja väkivallan ennakointia sekä hallintaa ja toimintatapamalli sisältää kouluttamista, kehittämistä sekä yhteiskuntaan integrointia. AVEKKI-koulutuksessa painottuu siis haastavien tilanteiden ennakointi ja ennaltaehkäisy. Yksi Aurinkolahden ryhmäkodin ohjaajista toimii AVEKKI-kouluttajana.

Ryhmäkodin moniammatilliseen tiimiin kuuluvat sairaanhoitaja, sosionomi, yhteisöpedagogi, kehitysvammaisten ohjaaja, lähihoitaja, vajaamielishoitaja ja mielenterveyshoitaja. Suurin osa henkilökunnasta toimii ”ohjaaja”-nimikkeellä.

3.4 Itsemääräämisoikeutta koskevat suunnitelmat

Suunnitelma itsenäisen suoriutumisen ja itsemääräämisoikeuden tukemiseksi (IMO-suunnitelma) tehdään kaikille asumispalveluissa tai työ- ja päivätoiminnassa oleville asiakkaille ja se kirjataan sähköiseen Efficca-järjestelmään. Suunnitelman avulla tulee näkyväksi, miten käytännön ohjaustyössä voidaan tukea asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja osallisuutta. Lisäksi suunnitelman avulla voidaan ennaltaehkäistä haastavien tilanteiden ilmenemistä ja rajoitustoimenpiteiden käyttöä.

Helsingin sosiaali- ja terveysviraston sosiaalityöntekijä tekee asiakkaalle vammaispalvelulakiin perustuvan palvelusuunnitelman. Siihen kirjataan asiakkaan nykytilanne, diagnoosit ja apuvälineet, toimintakyky (avun ja tuen tarve kotona ja kodin ulkopuolella sekä muu avun tarve), nykyiset palvelut, asiakkaan ja lähiyhteisön tavoitteet. Palvelusuunnitelmassa sovitaan myös, miten tavoitteita toteutetaan. Palvelusuunnitelmaan kirjataan, onko IMO-suunnitelma tehty ja sen olennaisin sisältö. Lisäksi arvioidaan, ovatko nykyiset palvelut riittäviä.

Asumisessa ja työ- ja päivätoiminnassa olevalle henkilölle tehdään asiakastietojärjestelmään (Effica) ohjaus- ja/tai työ- ja päivätoiminnan suunnitelma, jonka yhtenä osana on IMO-suunnitelma. IMO-suunnitelmaan on kirjattava toimenpiteet, joilla tuetaan ja edistetään henkilön itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeuden toteutumista. Ohjaussuunnitelma pitää päivittää vuoden välein, ja siihen sisältyvä IMO-suunnitelma on tarkistettava tarvittaessa, kuitenkin vähintään kuuden kuukauden välein, ellei se ole ilmeisen tarpeetonta.

3.5 Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen / rajoitustoimenpiteiden käyttö

Aurinkolahden ryhmäkodissa ei ollut kehitysvammaisia henkilöitä tahdosta riippumattomassa erityishuollossa.

Ryhmäkodissa rajoitustoimenpiteitä oli käytetty 1.1.2017–30.6.2017 välisenä aikana lähes jokaisen pitkäaikaisen asukkaan kohdalla. Ryhmäkodin asukkailla (myös lyhytaikaispaikat) on kolmea henkilöä lukuun ottamatta kehitysvammalain 42 m §:n mukainen valvotun liikkumisen päätös. Valvotun liikkumisen päätöksiin on sisällytetty ovihälytys (8 tuntia) yöaikaan. Ovihälytys ilmoittaa, kun huoneen ovi aukeaa, mutta ei estä asiakasta liikkumasta.

Ryhmäkodin ulko-ovet ovat lukossa. Ovet saa kuitenkin auki sisäpuolelta. Osalla asukkaista on omat avaimet. Ulos lähtemisestä neuvotellaan yleensä yhdessä asukkaan kanssa. Asukkaiden kanssa käydään päivittäin ulkoilemassa.

Ulko-ovella ja turvahuoneessa on kameravalvonta. Asukkaiden henkilökohtaisissa huoneissa ei ole kameravalvontaa.

Kyseisellä puolen vuoden ajanjaksolla 1.1.2017–30.6.2017 kiinnipitämisestä on tehty ryhmäkodissa yhteensä 32 ratkaisua. Kiinnipitämistä on toteutettu neljän asukkaan kohdalla.

Kyseisellä ajanjaksolla rajoittavien asusteiden ja välineiden käytöstä päivittäisissä toiminnoissa on tehty ryhmäkodissa yhteensä 11 ratkaisua yhden asukkaan kohdalla. Kahdella asukkaalla on käytössä turvavyön lukkokappale jatkuvasti, kun he liikkuvat taksilla.

Kyseisellä ajanjaksolla lyhytaikaisesta erillään pitämisestä on tehty ryhmäkodissa yhteensä 23 ratkaisua. Lyhytaikaista erillään pitämistä on toteutettu kahden asukkaan kohdalla.

Joskus ryhmäkotiin on jouduttu hälyttämään Palmian vartija turvaamaan henkilökunnan työtä. Poliisikin on käynyt selvittelemässä haastavia tilanteita.

Pidettiin myönteisenä sitä, että ryhmäkodissa pyrkimyksenä on asiakkaan itsemääräämisoikeuden tukeminen ja edistäminen sekä rajoitus- ja suojaustoimenpiteiden käytön viimesijaisuus. Tarkastushavaintojen perusteella näyttää siltä, että

rajoitustoimenpiteiden käytöstä tehdään kehitysvammalain edellyttämät kirjaukset ja muutoksenhakukelpoiset päätökset sekä annetaan lain edellyttämät tiedoksiannot.

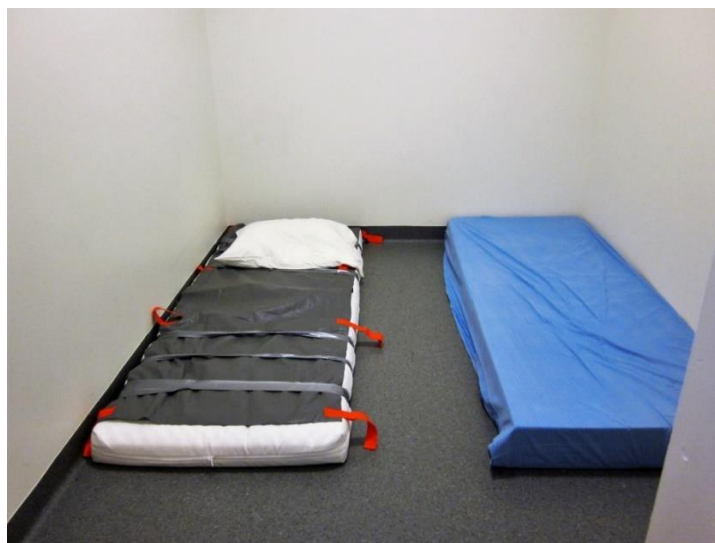
Tällä ennalta ilmoittamattomalla ryhmäkodin tarkastuksella ei ryhdytty arvioimaan tarkemmin Helsingin sosiaali- ja terveystieteiden rajoitustoimenpiteiden käyttöä koskevaa pysyväisohjetta ja IMO-käsikirjaa.

3.6 Turvahuone

Aurinkolahden ryhmäkodissa oli käytössä yksi turvahuone, jonka käyttö oli henkilökunnan kertoman mukaan varsin satunnaista (1.1.2017–30.6.2017 välisenä aikana lyhytaikaisesta erillään pitämisestä oli tehty 23 ratkaisua). Johtavan ohjaajan mukaan jotkut asukkaat voivat itse pyytää vapaaehtoisesti päästä turvahuoneeseen rauhoittumaan, jolloin ovi jätetään auki. Kehitysvammaista henkilöä pidetään turvahuoneessa keskimäärin noin 10–30 minuuttia (korkeintaan kaksi tuntia).

Turvahuoneessa oli tarkastuksen aikana kaksi patjaa lattialla. Henkilökunnan mukaan turvahuonetta pyrittiin käyttämään viimesijaisena rajoitustoimenpiteenä, jos henkilö on ollut itselleen tai henkilökunnalle vaaraksi.

Kiinnitettiin tarkastuksella huomiota turvahuoneen varusteluun ja lattialla olevan patjan ilmastointiteippiviritykseen, joilla pelastuslakana oli kiinnitetty patjaan. Johtavan ohjaajan selvityksen mukaan tarkastuskäynnin aikana turvahuoneessa oli väärä sinne kuulumaton varustelu. Saadun selvityksen mukaan turvahuoneeseen on tarkastuksen jälkeen vaihdettu turvallisuusmääräykset täyttävä patja. Pelastuslakana teippivirityksineen poistettu välittömästi tarkastuskäynnin jälkeen patjasta ja patja suojattu muuten asianmukaisesti ja siirretty oikeaan huoneeseen.

Kiinnitettiin huomiota myös siihen, että turvahuoneesta ei ollut suoraa pääsyä wc- ja suihkutiloihin.

Saadun selvityksen mukaan asiakkaalla on mahdollisuus päästä tarvittaessa wc:hen. Lähin wc sijaitsee noin 8 m päässä turvahuoneesta samalla käytävällä. Kun asiakas on turvahuoneessa, on sen välittömässä läheisyydessä oven ulkopuolella koko ajan ohjaaja, jolla on puheyhteys asiakkaaseen ja ohjaajan välityksellä asiakas saa tietoa ajan kulusta. Selvityksen mukaan lisäksi asiakkaan vointia seurataan kameravalvonnan avulla toimistosta. Johtavan ohjaajan mukaan kello ja muut ylimääräiset tavarat on nähty isona turvallisuusriskinä näille muutamalle asiakkaalle, jotka pääsääntöisesti huonetta käyttävät.

Todetaan yleisesti, että oikeusasiamies on vakiintuneesti tarkastuksillaan katsonut, että ihmisarvon mukainen kohtelu ja laadultaan hyvä sosiaali- ja terveydenhoito edellyttävät, että eristyksessä olevalla henkilöllä on aina mahdollisuus päästä wc:hen. Oikeusasiamies on korostanut, että eristetyille henkilöille tulee myös tarjota aktiivisesti mahdollisuutta pääsyä wc:hen, ilman että hänen aina itse tarvitsee sitä pyytää. Eristetyllä henkilöllä tulee tästäkin syystä olla mahdollisuus saada viivytyksettä yhteys hoitohenkilökuntaan. Oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä on edellytetty, että eristetyllä henkilöllä on eristystilasta aina mahdollisuus saada yhteys soittokellolla tai muutoin hoitohenkilökuntaan. Oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä on lisäksi katsottu, että eristyshuoneessa tulisi olla kello, josta eristetty henkilö voi seurata ajan kulumista.

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 4 §:n mukaan asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Asiakasta on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan.

Turvahuoneen tai muun eristystilan asianmukaisuudella on huomattava merkitys arvioitaessa sitä, onko asiakkaan eristäminen kokonaisuudessaan toteutettu siten, että se on ihmisarvon mukaista kohtelua ja laadultaan hyvää sosiaali- ja terveydenhoitoa.

3.7 Esteettömyys

Saattoliikenteen pysähtymispaikka sijaitsi ryhmäkodin sisäänkäynnin läheisyydessä, josta sisäänkäynnille pääsee siirtymään sujuvasti. Kulkureitti sisäänkäynnille on riittävän leveä. Sisäänkäynnin yhteydessä on yli 2 cm korkeita kynnyksiä. Pysähtymispaikan katukivetyksessä on noin 5 cm kynnys.

Pääsisäänkäynti erottuu selkeästi. Sisäänkäynnin yläpuolella on katos. Sisäänkäynnin ovet erottuvat selkeästi. Oven ulkopuolella on riittävästi vapaata tilaa liikkumiselle esimerkiksi pyörätuolin kanssa. Ovi vaatii summerin painamista, jonka jälkeen ovi aukeaa mutta on raskas. Ovisummerissa on valomerkki. Summeri on melko korkealla pyörätuolin käyttäjälle.

Toimipisteessä on kolme kerrosta. Tilassa on hissi, jonka ovi aukeaa automaattisesti. Hissin kerrosnumerot ovat sormin tunnusteltavissa. Uloskäyntikerroksen painike erottuu muista. Sisätilojen ovet eivät erotu selkeästi seinästä.

4 TOIMENPITEET

Tarkastuksen havainnot esiteltiin oikeusasiamies Petri Jääskeläiselle.

Oikeusasiamies kiinnitti huomiota edellä kohdassa 3.6 turvahuoneesta sanottuun.

Oikeusasiamies korosti yleisesti kehitysvammahuollossa käytettävien rajoitus- ja suoja-toimenpiteiden viimesijaisuutta ja asiakkaan itsemääräämisoikeuden edistämisen ensisijaisuutta. Oikeusasiamies tulee jatkossakin seuraamaan rajoitustoimenpiteiden käyttöä ja soveltamiskäytäntöjen lainmukaisuutta sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköissä.

Oikeusasiamies totesi, että saatu selvitys ja tarkastuksella tehdyt havainnot eivät johtaneet hänen puoleltaan enempiin toimenpiteisiin.

Tarkastuspöytäkirja lähetetään tiedoksi Aurinkolahden ryhmäkodille ja Helsingin sosiaali- ja terveystieteiden virastolle.

Tarkastuspöytäkirja lähetetään tiedoksi myös Etelä-Suomen aluehallintovirastolle.

Pöytäkirjan vakuudeksi

Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Juha-Pekka Konttinen